

RAZPRAVE**DEMOGRAFSKI RAZVOJ HALOZ PO LETU 1991
IN MOŽNOSTI REGIONALNEGA RAZVOJA**

AVTOR

dr. Vladimir Korošec

Proletarska ulica 14, SI – 2325 Kidričevo, Slovenija

vladimir.korosec@guest.arnes.si

UDK: 911.3:314:711.2(497.412Haloze)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Demografski razvoj Haloz po letu 1991 in možnosti regionalnega razvoja

V Halozah se je zaradi naravnih in gospodarskih razmer ter različnih lokalnih in globalnih dejavnikov uveljavil neenakomeren demografski razvoj. V obmejnih in težje dostopnih območjih se zmanjšuje število prebivalcev, v večini dolinskih in središčnih naseljih pa se demografska sestava izboljšuje. V pokrajini se tudi zaradi depopulacije zmanjšuje pomen naravnih potencialov za razvoj kmetijstva in drugih dejavnosti. Domačini so prepričani, da je pokrajina gospodarsko pasivna, zato potrebujejo zunanje razvojne spodbude. Na prvo mesto postavljajo državne in evropske finančne vire, sledi prilagajanje zakonodaje razvojnim potrebam nerazvitenih območij, šele na tretjem mestu pa sta znanje in motivaciji prebivalcev za razvojne spremembe.

KLJUČNE BESEDE

Haloze, Slovenija, prebivalstvo, prebivalstvena sestava, prebivalstveni razvoj, regionalni razvoj

ABSTRACT

Demographical opportunities of Haloze after 1991 and possibilities of regional development

In Haloze there is a disparate demographic development due to economic conditions, natural factors and many local and global factors. In borderline regions or difficult accessible parts the population is decreasing while in most valley and central parts demographic structure is improving. Because of the depopulation the importance of natural potentials for the growth of agriculture and other activities is diminishing. The natives should avoid thinking that the region is passive in economy thus consequently responding positively to development stimulation from abroad. They put first state and European financial sources, second legislation which fits the necessities of undeveloped regions and only third comes the need to motivate and educate the population to be ready for progressive changes.

KEY WORDS

Haloze, Slovenia, population, demographic structure, demographic development, regional development

Uredništvo je prispevek prejelo 21. oktobra 2009.

1 Uvod

Ljudje so pomemben dejavnik regionalnega razvoja ali kot ugotavlja Natek (1996), so ena najpomembnejših in vsestransko dinamičnih prostorsko-regionalnih prvin, ki neposredno vplivajo na preoblikovanje okolja in njegove fiziognomije. Prebivalci so cilj in hkrati nosilci razvojnih projektov podeželskih skupnosti (Barbič 1991, 107), zato je načrtovanje regionalnega razvoja povezano z vrednotenjem demografskih potencialov. Razvojne programe na podeželju lahko uresničujejo le gospodarsko in socialno angažirani lokalni prebivalci (Korošec 2008, 24), kar v demografsko ogroženih pokrajinah odpira vprašanja o uspešnosti razvojnih prizadevanj in razvojne politike.

Haloze je, tako kot mnoge slovenske gričevnate pokrajine, v drugi polovici preteklega stoletja zajela močna depopulacija, ki je ogrozila demografske in gospodarske potenciale ter obremenila nadaljnji razvoj. Posledice odseljavanja prebivalcev se kažejo v zmanjševanju obsega in kakovosti kmetijske pridelave, v opuščanju in zaraščanju kmetijskih površin, v spreminjanju zemljiško-posestnih in lastniških razmer ter v preoblikovanju kulturne pokrajine. Osnovne značilnosti demografskih razmer v Halozah so staranje prebivalcev, nizka izobrazbena sestava, neugodna struktura delovnih mest v nekmetijskih dejavnostih in raznovrstni socialni problemi. V Halozah se je kot posledica neenakih naravnih razmer in specifičnih gospodarskih razmer uveljavil neenakomeren demografski razvoj, kar vpliva na oblikovanje diferenciranih demografskih območij z zapleteno socialno zgradbo in s številnimi razvojnimi problemi. Demografsko in gospodarsko degradirana obmejna območja so izpostavljena nadaljnjemu nazadovanju, medtem ko se v pretežno dolinskih in centralnih naseljih število prebivalcev povečuje, hkrati se izboljšujeta izobrazbena in starostna sestava, kar napoveduje pozitivne gospodarske in socialne spremembe. Zaradi vse močnejše gospodarske in socialne polarizacije Haloz je ogrožen celosten razvoj na podlagi učinkovite rabe lokalnih virov.

2 Metodološka zasnova

V raziskavi smo podrobno preučili razvoj prebivalcev Haloz po letu 1991 v odnosu do načrtovanih ukrepov regionalnega razvoja. Poleg naravnega in selitvenega gibanja je bilo v ospredju zanimanja spreminjanje izobrazbene, starostne in dejavnostne sestave prebivalcev na območju celotnih Haloz in v posameznih naseljih. Z raziskavo smo želeli spoznati najnovejše demografske razmere, ter ovrednotiti ukrepe, s katerimi si lokalne skupnosti in drugi nosilci razvoja prizadevajo kakovostno preoblikovati negativne tendence regionalnega razvoja.

Dosedanji demografski razvoj se odraža v prostorskem, socialnem in gospodarskem razvoju pokrajine. Vrednotenje demografskih kazalcev, pomembnih za regionalni razvoj, je nadvse zahtevna in kompleksna naloga. V raziskavi smo izbrane kazalce demografskega razvoja razdelili v tri skupine: splošni, socialni in razvojni kazalci. Značilnosti demografskega razvoja, ugotovitve ter demografski procesi so prikazani na ravni celotne pokrajine in posameznih naselij.

Zaradi lažje primerjave rezultatov raziskave z nekaterimi starejšimi podatki smo se odločili za Bračičevo opredelitev območja Haloz (1967, 9). Obravnavano območje sega od Jelovškega potoka na zahodu, do Goričaka na vzhodu (Bračič 1967, 9). Severno mejo določata reki Dravinja in Drava, južno pa slovensko – hrvaška meja. V raziskavo smo vključili 79 naselij, od tega 9 v občini Zavrč, 13 v občini Cirkulane, 19 v občini Videm pri Ptujju, 13 v občini Podlehnik, 5 v občini Žetale, 15 v občini Majšperk in 5 v občini Makole.

Rast števila prebivalcev ter spreminjanje izobrazbene in dejavnostne sestave uvrščamo med kazalce, na podlagi katerih je mogoče ugotavljati uspešnost regionalnega razvoja. Uresničevanje razvojnih prizadevanj je odvisno od številnih dejavnikov, predvsem od znanja in sposobnosti lokalnega prebivalstva, odločilne pa so tudi nekatere splošne prebivalstvene lastnosti, ki kažejo razvojno usmerjenost. Na uspešnost regionalnega razvoja vplivajo motiviranost lokalnega prebivalstva za spremembe, pod-

Preglednica 1: Demografski kazalci regionalnega razvoja.

1 splošni kazalci	– naravno in selitveno gibanje prebivalcev, – starostni indeks, – izobrazbena sestava,
2 socialni kazalci	– dejavnostna sestava, – socialni tipi gospodinjstev, – velikost gospodinjstev, – vrste gospodinjstev,
3 razvojni kazalci	– vključenost prebivalcev v razvojne projekte (število vključenih na različnih ravneh, ...), – organiziranost prebivalcev, društva in druge oblike povezovanja (število društev, število članov, ...).

jetnost, povezovanje na različnih ravneh ter vključenost prebivalcev v razvojne projekte. Zaradi navedenih razlogov raziskava delno obravnava nekatere kazalce socialnega in gospodarskega razvoja ter analizira obseg in vključenost prebivalcev v razvojne projekte. Poleg vrednotenja statističnih podatkov ter lokalnih razvojnih in drugih dokumentov je bilo pomembno tudi anketiranje prebivalcev o prednostih bivanja v pokrajini in vključevanju v lokalne in regijske razvojne programe.

3 Splošne značilnosti demografskega razvoja Haloz

Haloze uvrščamo med območja, ki jih je v drugi polovici preteklega stoletja zajela najmočnejša depopulacija, katere posledice se kažejo v socialnem, gospodarskem in okoljskem nazadovanju.

V obdobju 1948–2007 se je število prebivalcev v Halozah zmanjšalo za 37,5 %, od 18.960, kolikor jih je v pokrajini živelo leta 1948, na 11.860 v letu 2007. Gibanje števila prebivalcev po letu 1948 lahko razdelimo v dve obdobji. V prvem obdobju, ki je trajalo do začetka 80. let preteklega stoletja, je bilo zmanjševanje števila prebivalcev posledica odseljavanja, medtem ko je razvoj prebivalcev v zadnjem obdobju ogrožal negativen naravni prirast. Po letu 1981 se je število prebivalcev zmanjšalo za dobrih 12 %, v obdobju 1948–1981 skoraj za 30 %. Stopnja depopulacija je različna v posameznih območjih pokrajine. Sprva so bile precejšnje razlike med vzhodnim in zahodnim delom Haloz, o čemer je govoril Bračič (1982, 114) in so najverjetneje posledica različne zemljiško-posesne zgradbe ter različne stopnje agrarne prenaseljenosti (Korošec 2008, 24). Ocenjujemo, da se po letu 1991 povečujejo razlike med centralnimi, dolinskimi in lažje dostopnimi naselji ter naselji, ki ležijo na slemenih ali v obmejnem območju.

V najnovejšem obdobju so nekateri kazalci demografskega razvoja v Halozah, kot sta npr. starostna in dejavnostna sestava, primerljivi z razmerami v regiji in državi, kar pa ne govori o izboljšanju prebivalstvenih razmer. Tudi po letu 1991 se skupno število prebivalcev Haloz zmanjšuje, vendar je ta proces v primerjavi z najzgodnejšim obdobjem depopulacije med leti 1948 in 1981 manj intenziven. V Halozah še vedno govorimo o negativnem naravnem prirastu, o staranju prebivalcev, o zmanjševanju števila aktivnega prebivalstva, o zniževanju deleža kmečkega prebivalstva ter o drugih negativnih procesih, ki obremenjujejo nadaljnji razvoj. Kljub razmeroma neugodnim demografskim razmeram se na prelomu stoletja izboljšujejo migracijska gibanja. Nekatera naselja v Halozah uvrščamo med območja priseljavanja, na kar vplivajo nižje cene nepremičnin in kakovostna opremljenost z infrastrukturo. Med območja priseljavanja uvrščamo naselja v občini Zavrč ter nekatera naselja dolinah Bele v občini Cirkulane, Rogatnice v občini Podlehnik in Dravinje v občini Majšperk. V haloška naselja se v najnovejšem obdobju priseljujejo predvsem starejši lastniki počitniških bivališč, v posameznih primerih se vračajo zdenci in iz mest nekdanji domačini, zaradi nakupov nepremičnin prihajajo tudi mlade družine in tujci. Po letu 2002 beležimo v posameznih območjih pozitivno selitveno gibanje ter kljub izrazito

negativnemu naravnemu prirastu, rast števila prebivalcev. Pozitivna selitvena gibanja lahko izboljšajo demografsko zgradbo Haloz, vendar zaraščanja kmetijskih zemljišč in degradacije kulturne pokrajine ne morejo preprečiti.

Demografski razvoj Haloz kaže nekatere posebnosti, ki so rezultat zgodovinskih družbenih in socialnih procesov, njihovo težavno in počasno reševanje pa bo odločilno zaznamovalo haloško prihodnost. Posebej izpostavljamo razlike v stopnji izobrazbe prebivalcev Haloz in ostalih slovenskih območij, notranjo demografsko diferenciacijo pokrajine ter razmeroma slabo povezanost prebivalstvo z lokalnim gospodarskim okoljem, kar se najbolj kaže v deagrarizaciji.

Izobrazbena sestava je v sodobnih družbah je ena od ključnih sestavin, ki zaznamuje razvojno usmerjenost družbe in je kazalec razvitosti regije (Ravbar, Bole 2007, 65). V podeželskih območjih prepričljivo govori o možnostih prihodnjega razvoja. Zaradi odseljavanja pretežno mladih, aktivnih prebivalcev in pomanjkanja delovnih mest je bilo leta 1981 v Halozah več kot 50 % prebivalcev brez izobrazbe oz. z nepopolno osnovno šolo. Čeprav se v zadnjem obdobju razmeroma hitro izboljšuje raven izobrazbe prebivalstva, zmanjšuje se delež prebivalcev brez izobrazbe in povečuje delež prebivalcev s poklicno in srednjo izobrazbo, so še vedno velike razlike v primerjavi z regijskimi in republiškimi razmerami (Korošec 2008, 27). Tako je bilo leta 2002 v Sloveniji skoraj 13 % prebivalcev z višjo ali visoko izobrazbo, v Halozah pa le 4,2 %.

Preglednica 2: Izobrazbena sestava prebivalcev Haloz v % med letoma 1981 in 2002 (Popis prebivalcev 1981 in 2002; Korošec 2008, 28).

območje, leto	brez izobrazbe	osnovna šola	poklicna ali srednja šola	višja ali visoka šola	neznano
Haloze 1981	51,2	30,6	17,0	0,9	0,3
Spodnje Podravje 1981	35,5	33,5	27,6	2,8	0,6
Slovenija 1981	26,0	32,5	34,5	5,9	1,1
Haloze 2002	13,7	37,6	44,5	4,2	/
Spodnje Podravje 2002	7,6	31,3	53,2	7,9	/
Slovenija 2002	6,9	26,1	54,1	12,9	/

Ravbar in Bole (2007, 66) sta na podlagi podatkov popisa v letu 2002 izdelala tipologijo izobrazbene ravni prebivalstva po občinah. Skupaj z nekaterimi območji v Prekmurju, Slovenskih goricah, Posotelju, Suhi krajini in Beli krajini uvrščata Haloze med pokrajine z izrazito nizko stopnjo izobrazbene ravni. Haloze ne razpolagajo z zadostnim človeškim kapitalom, kar v širšem smislu pojmuje kot znanje, sposobnost in usposobljenost, sestavljajo ga tudi nekatere lastnosti posameznikov, kot so delovne izkušnje, zdravje in motivacija prebivalcev (Ravbar, Bole 2007, 23). Slednje je podlaga za oblikovanje inovativnega, sodelovalnega, razvojno usmerjenega in ustvarjalnega okolja, v katerem se vzpostavijo čvrste gospodarske in socialne povezave.

Na podlagi dosedanjega gospodarskega razvoja, oddaljenosti od zaposlitvenih središč, naravnih pogojev in drugih dejavnikov so se v Halozah izoblikovala obsežna območja depopulacije v obmejnih in težje dostopnih predelih, območja zmerne koncentracije prebivalcev, ki zajemajo centralna in dolinska naselja ter manj obsežna in nesklenjena območja z uravnoveženim demografskim razvojem. Prostorsko diferenciran demografski razvoj kaže na poglobljanje razvojnih razlik ter gospodarskih in strukturnih problemov v pokrajini in celotni regiji. Območja zmerne koncentracije prebivalcev sicer predstavljajo potencialna razvojna jedra, vendar njihov nadaljnji razvoj ni odvisen zgolj od lokalnih iniciativ, temveč od uspešnosti gospodarskih, tehnoloških, socialnih in drugih povezav znotraj regije. Za ohranjanje enakomerne poseljenosti Haloz je potrebno krepitev gospodarske in socialne vezi med

prebivalci in okoljem na področju kmetijstva, obrti in storitvenih dejavnosti, ki so se v zadnjem obdobju močno razrahljale. Gospodarsko in demografsko zaostajanje Haloz je nedvomno tudi posledica dejstva, da lokalni prebivalci docela ne uveljavijo naravnih in družbenih elementov kot pomembni razvojni potencial.

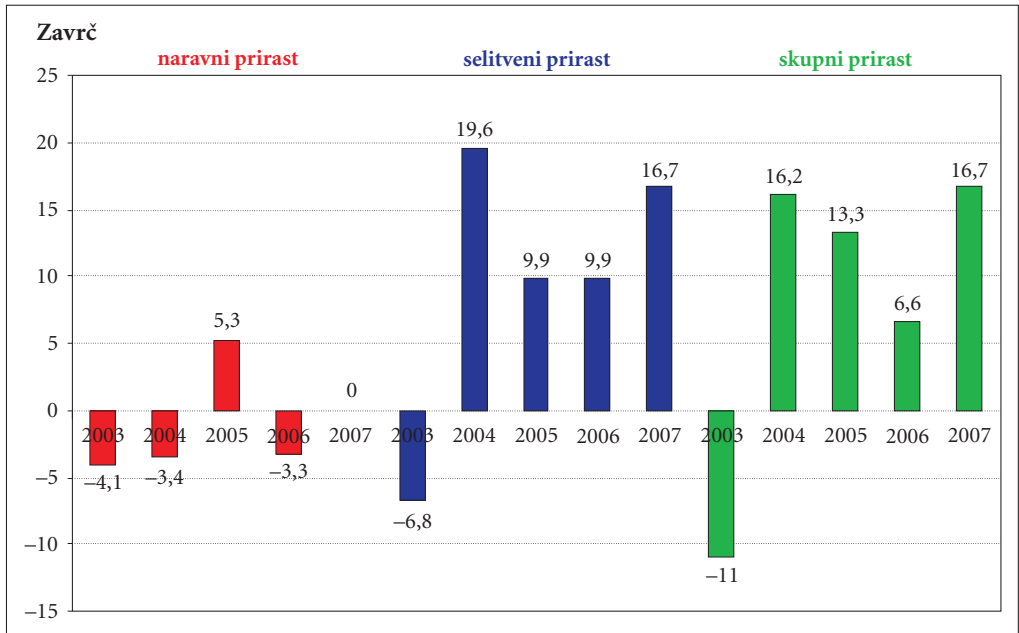
4 Naravno in selitveno spreminjanje števila prebivalcev Haloz

V obdobju 1981–1991 se je število prebivalcev v Halozah zmanjšalo za 8,5 % in v obdobju 1991–2007 za 4,3 %. Po letu 1991 se v večini centralnih in dolinskih naselij povečuje število prebivalcev in delno izboljšuje demografska zgradba, kar je rezultat notranjih selitvenih procesov in modernizacije. Od skupnega števila 79 naselij je rast števila prebivalcev v tridesetih naseljih, od tega se je v šestnajstih število prebivalcev povečalo za več kot 10 %. V slednjo skupino uvrščamo večja naselja iz občin Zavrč, Cirkulane, Videm pri Ptujju in Podlehnik. V zahodnih Halozah oz. v občinah Žetale, Majšperk in Makole so le štiri takšna naselja. V obravnavanem obdobju se v naseljih, ki ležijo na težje dostopnih slemenih in v obmejnem območju, nadalje slabšajo demografski potenciali, kar ogroža njihov prihodnji razvoj. V petnajstih naseljih se je število prebivalcev zmanjšalo celo za več kor 20 %. Takšna so naselja Belavšek, Gradišče, Skorišnjak, Strmec pri Leskovcu, Trdobjci in Velika Varnica v občini Videm pri Ptujju, Gruškovje in Rodni Vrh v občini Podlehnik, Dol pri Stopercah, Janški Vrh, Kupčinja Vrh, Sitež in Skrblje v občini Majšperk ter Dežno pri Makolah in Stari grad v občini Makole.

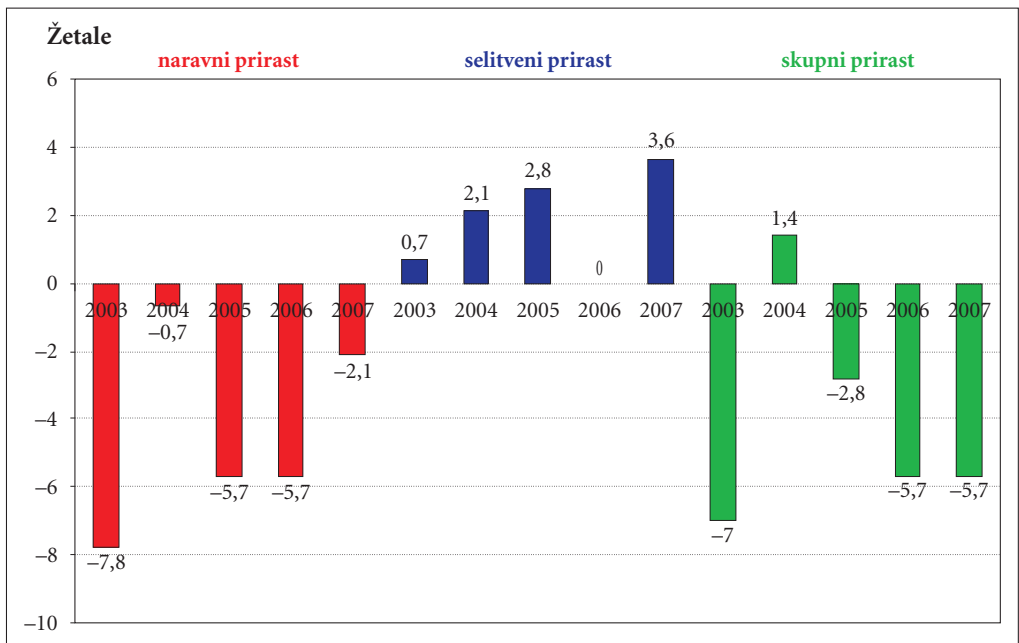
Naravno in selitveno gibanje smo za obdobje 2003–2007 podrobno preučili v občinah Zavrč, Podlehnik, Žetale in Majšperk, kjer je leta 2007 živeło več kot 50 % prebivalcev Haloz. Razen v letu 2005 je bil naravni prirast v obravnavanem območju negativen, kar kaže na izjemno nizko demografsko vitalnost. Leta 2005 je bila pozitivna naravna rast le v občinah Zavrč in Podlehnik, vendar se že v letu 2006 nadaljuje negativni naravni prirast. V občini Žetale se je v obravnavanem obdobju število prebivalcev po naravni poti najbolj zmanjšalo, v letu 2003 celo za 11 ljudi, kar predstavlja 7,8 ‰. Visok presežek smrtnosti nad rodnostjo je bil tudi v občinah Majšperk in Podlehnik.

Zmanjševanje skupnega števila prebivalcev je v obravnavanem območju v obdobju 2003–2007 nekoliko ublažilo priseljevanje. Razmeroma visok selitveni prirast je bil v občini Zavrč ter nekoliko manjši v občinah Žetale in Majšperk, v nasprotju z občino Podlehnik, kjer je izrazit presežek odseljenih nad priseljenimi. Leta 2004 je bila v vseh štirih občinah pozitivna selitvena bilanca in tudi pozitivna skupna rast prebivalcev. V posameznih občinah so med naselji velike razlike v naravnem in selitvenem gibanju. V večini centralnih in dolinskih naselij je pozitiven naravni in selitveni prirast, medtem ko so v obmejnih naseljih in v naseljih, ki ležijo v težje dostopnih območjih negativna tako naravna kot selitvena gibanja prebivalcev. Zaradi ugodnih selitvenih gibanj je bila v občini Zavrč po letu 2003 pozitivna skupna rast števila prebivalcev, medtem ko se v občinah Podlehnik, Žetale in Majšperk v obravnavanem obdobju kaže stagnacija ali minimalno zmanjševanje števila prebivalcev.

Prihodnji razvoj prebivalcev Haloz je v veliki meri odvisen od gospodarske aktivnosti in možnosti zaposlovanja v regiji, kar bo zmanjšalo odseljevanje mladih. V nadaljevanju smo preučili starostno sestavo prebivalcev posameznih naselij v letu 2007. Starostni indeks pod vrednost 100, ki kaže ugodno razmerje mladih prebivalcev v starostni skupini do 14 let v odnosu do prebivalcev, starih nad 65 let, je bil v 25 naseljih. Prevladujejo naselja, v katerih po letu 1991 narašča število prebivalcev. Takšna so naselja Drenovec, Goričak, Hrastovec, Pestike in Turški Vrh v občini Zavrč, Cirkulane in Pristava v občini Cirkulane, Vareja in Zgornji Leskovec v občini Videm pri Ptujju, Dežno in Strajna v občini Podlehnik, Breg, Grdina in Planjsko v občini Majšperk ter Stari grad v občini Makole. Leta 1981 je bilo v starostni skupini do 14 let več kot 22 % prebivalcev Haloz, leta 2007 le še okrog 13 %. Nizek delež mladih je bil leta 2007 v dobri polovici naselij, od tega je bilo v dvajsetih naseljih celo manj kot 10 % prebivalcev v starostni skupini do 14 let. Največ takšnih naselij je bilo na območju Leskovca, Žetal in Majšperka.

Slika 1: Naravni, selitveni in skupni prirast prebivalcev v Občini Zavrč med letoma 2003 in 2007 (SUR52009).

Slika 2: Naravni, selitveni in skupni prirast prebivalcev v Občini Žetale med letoma 2003 in 2007 (SUR52009).

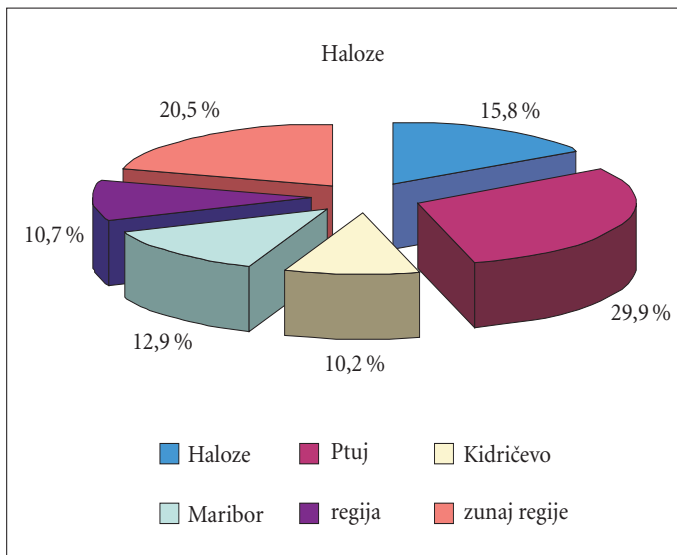
5 Zaposlitvene migracije haloškega prebivalstva

V študiji Vinorodne Haloze je Bračič ugotovil, da so se dnevne migracije v vzhodnih Halozah uveljavile šele konec šestdesetih let preteklega stoletja (1967, 222), kar ni zaustavilo odseljavanja. Med rezultate modernizacije haloških naselij uvrščamo tudi izboljšanje infrastrukture, predvsem višjo kakovost cestnega omrežja, zaradi česar se je na začetku devetdesetih let preteklega stoletja povečala zaposlitvena mobilnost prebivalcev in posledično zmanjšala depopulacija. Dnevne migracije delovne sile zmanjšujejo trajno odseljavanje prebivalcev, značilno za drugo polovico preteklega stoletja in spreminjajo notranjo razmestitev prebivalstva. Vse več haloških prebivalcev se seli v centralna in dolinska naselja, ki so dostopnejša do zaposlitvenih središč izven pokrajine. Današnji demografski, gospodarski in prostorski razvoj Haloz se je oblikoval tudi pod vplivom bližnjih zaposlitvenih središč in možnosti dnevne migracije, kar je nekoliko ublažilo negativne procese.

Prebivalci Haloz se tradicionalno zaposlujejo v bližnjih urbanih središčih. Največ jih dela na Ptuj, kamor se dnevno vozi skoraj 1/3 vseh zaposlenih. V zahodni polovici pokrajine, ki zajema občine Majšperk, Makole in Žetale, se 43 % zaposlenih vozi na delo v kraje izven regije, največ v Maribor, Slovensko Bistrico in Celje. Skoraj 1/5 zaposlenih prebivalcev zahodnih Haloz si je poiskalo zaposlitev v dveh večjih lokalnih središčih, na Bregu pri Majšperku in v Makolah.

Dnevne delovne migracije kažejo zaposlitveno mobilnost lokalnega prebivalstva, govorijo o funkcijski povezanosti podeželja z zaposlitvenimi središči ter o ekonomskih razmerah v regiji. Odvisnost Haloz od zaposlitvenih procesov v regiji se v zadnjem obdobju celo povečuje, saj se s preoblikovanjem industrijske dejavnosti v Majšperku zmanjšujejo zaposlitvene možnosti v pokrajini. Zaradi razmeroma nizke stopnje izobrazbene haloškega aktivnega prebivalstva se zelo počasi uveljavlja zaposlovanje na področju podjetništva in v obrti ter v dejavnostih z visoko dodano vrednostjo. V domačih zaposlitvenih središčih je bilo leta 2007 zaposlenih le okrog 15 % aktivnih prebivalcev.

V Halozah govorimo o močni prostorski razpršenosti zaposlitvenih migraciji. Člani pretežno delavsko-kmečkih gospodinjstev so navezani na življenje v domačem okolju, zato iščejo zaposlitev tudi v oddaljenih krajih. Ob razmeroma nizki rasti delovnih mest v haloških naseljih ter zaradi gospodarske pasivnosti bližnjih zaposlitvenih središč bodo verjetno mlajše generacije v prihodnje zaposlitev izven pokrajine povezale z odselitvijo.

Slika 3: Delovne migracije prebivalcev Haloz leta 2007.

6 Diferenciacija območij na podlagi demografskega razvoja naselij

Kot posledica demografskega razvoja, predvsem intenzivne depopulacije in z njo povezane deagrizacije so se v Halozah izoblikovala območja s specifičnimi razvojnimi značilnostmi. Najbolj očitne razlike v demografskem in ekonomskem razvoju so med vzhodnimi in zahodnimi Halozami, kar je v svojih raziskavah podrobno predstavil Bračič. V vzhodnih Halozah, kamor uvrščamo občine Zavrč, Cirkulane, Podlehnik in del občine Videm, je po letu 1991 v primerjavi z zahodnimi Halozami, ki obsegajo občino Žetale in posamezna naselja v občinah Majšperk in Makole, minimalna rast števila prebivalcev, višja izobrazbena raven in nižji delež kmečkih gospodinjstev.

Preglednica 3: Izbrani kazalci demografskega in ekonomskega razvoja po občinah (del občine, ki leži v obravnavanem območju).*

občine	indeks spreminjanja tevila prebivalcev med letoma 1991 in 2007	starostni indeks leta 2007	prebivalci s srednjo, višjo in visoko izobrazbo (%)	delovna mesta in aktivni prebivalci (%)	kmečka gospodinjstva (%)
Zavrč	110,4	76,3	49,7	5,1	29,2
Cirkulane	100,7	125,0	48,1	9,6	36,9
Videm*	92,8	147,2	44,9	2,6	37,1
Podlehnik	97,5	129,2	47,5	13,9	39,2
Žetale	95,3	126,1	38,4	6,3	60,8
Majšperk*	89,7	137,8	47,1	44,2	41,2
Makole*	79,7	113,9	49,5	7,1	41,0
skupaj	95,7	122,1	46,4	12,1	39,8

Po letu 1991 so demografska gibanja povezana z nekaterimi sodobnimi procesi, kot so: terciarizacija podeželja, razvoj lokalne samouprave, povečana mobilnosti prebivalcev in izboljšana infrastruktura. Specifičen razvoj posameznih območij prepoznamo na podlagi izbranih kazalcev. V prispevku predstavljena diferenciacija je izdelana na podlagi kazalcev demografskega razvoja naselij in ekonomskih kazalcev, ki odražajo gospodarsko aktivnost naselij oz. posameznih območij. Uporabili smo pet kazalcev in sicer: indeks rasti števila prebivalcev v obdobju 1991–2007 (Popis prebivalcev 1991, SURS 2007), starostni indeks v letu 2007 (SURS 2007), delež prebivalcev s poklicno, srednjo, višjo in visoko izobrazbo v letu 2002 (Popis prebivalcev 2002), delež delovnih mest v primerjavi z aktivnim prebivalstvom naselja v letu 2007 (AJ PES 2007, SURS 2007) in delež kmečkih gospodinjstev leta 2000 (Popis kmečkih gospodarstev 2000). Čeprav so nekateri statistični podatki iz različnih časovnih obdobjev ocenjujemo, da smo s celostnim vrednotenjem kazalcev realno prikazali problematiko demografskega razvoja naselij. Posamezne kazalce smo na podlagi podatkov ovrednotili od 0 za najnižje vrednosti do 5 za najvišje. Na podlagi izbranih demografskih in ekonomskih kazalcev smo naselja razdelili v štiri skupine: demografsko stabilna naselja, demografsko razvijajoča se naselja, demografsko nestabilna naselja in demografsko ogrožena naselja.

Med **demografsko stabilna naselja** uvrščamo pet naselij: Breg, Cirkulane, Hrastovec, Makole in Stanošino, za katera je značilna rast števila prebivalcev v obdobju 1991–2007, razmeroma ugoden starostni indeks ter za haloške razmere visoka izobrazbena sestava. V večini naselij se je po letu 1991 povečalo število delovnih mest v obrti in storitvenih dejavnostih ter povečal delež nekmečkih gospodinjstev. V prvi skupini so tri centralna naselja ter naselji Hrastovec v občini Zavrč in Stanošino v občini Podlehnik, ki delno prevzemata funkcije bližnjih centralnih naselij. Naselji Hrastovec in Stanošino imata izrazito

Preglednica 4: Kazalci demografskega in ekonomskega razvoja po tipih naselij.

tipi naselij	indeks spreminjanja tevila prebivalcev med letoma 1991 in 2007	starostni indeks leta 2007	prebivalci s srednjo, višjo in visoko izobrazbo (%)	delovna mesta in aktivni prebivalci (%)	kmečka gospodinjstva (%)
Zavrč	110,4	76,3	49,7	5,1	29,2
stabilna naselja	113,3	85,9	59,9	51,9	23,3
razvijajoča se naselja	107,6	97,8	53,6	10,5	29,6
nestabilna naselja	100,4	118,6	44,7	3,7	49,5
ogrožena naselja	80,7	206,4	37,4	2,3	46,8
skupaj	95,7	122,1	46,4	12,1	39,8

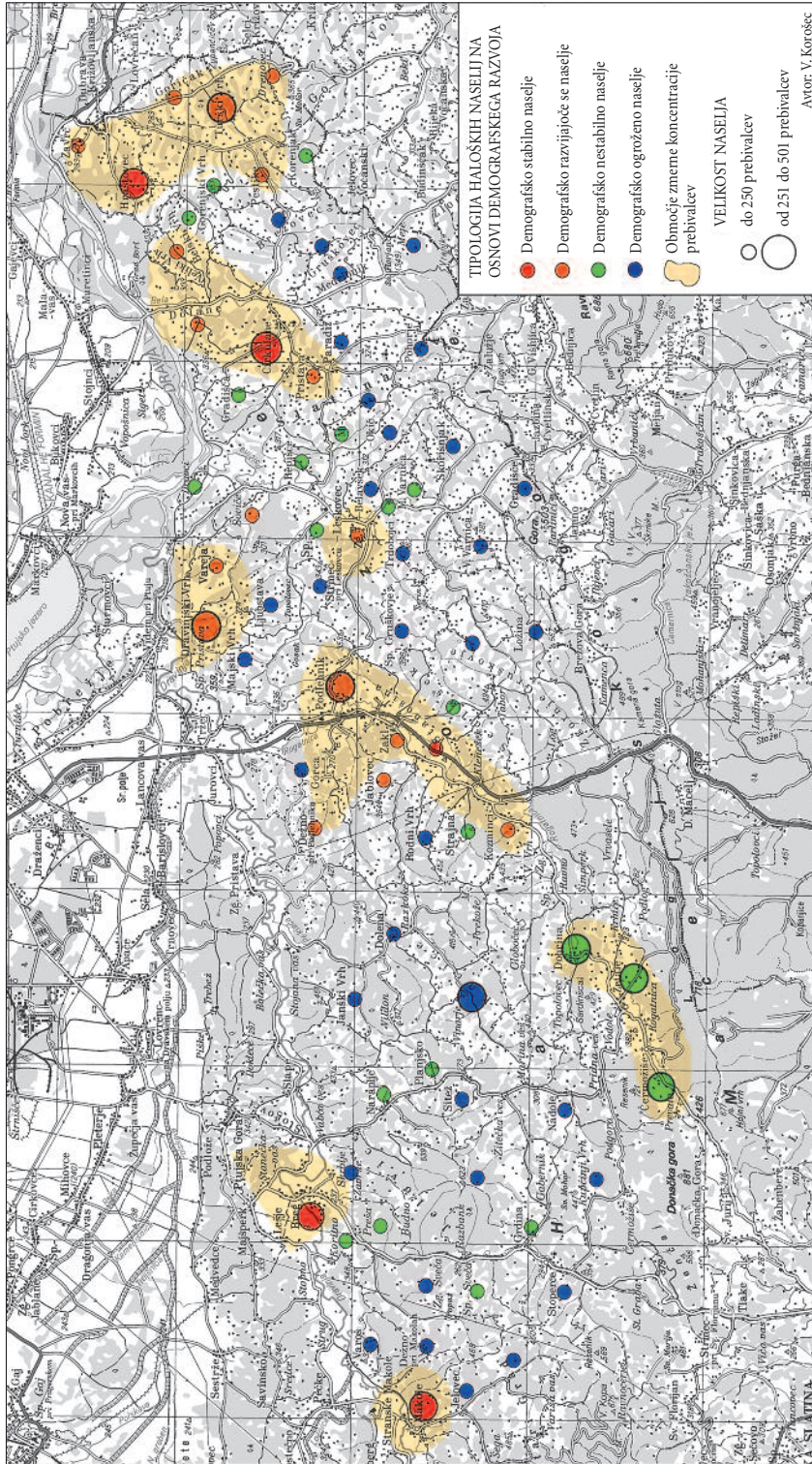
neenakomerno socialno zgradbo. Hrastovec je s 466 prebivalci leta 2007 največje haloško naselje, za katero je na eni strani značilna hitra modernizacija, medtem ko je v drugem delu naselja, ki se razprostira na gričevju, ohranjena agrarna zgradba. V naseljih s pretežno pozitivnimi kazalci demografskega razvoja je leta 2007 živel 1659 prebivalcev, kar je 14 % vseh prebivalcev Haloz. Govorimo o pretežno dolinskih naseljih, ki ležijo v bližini pomembnejših poti, kamor se po letu 1991 naseljuje vse več prebivalcev iz oddeljenih, slabše dostopnih in obmejnih območij.

V skupini **demografsko razvijajočih se naselij** je 17 naselij, ki imajo bodisi visok starostni indeks bodisi manj delovnih mest. V večini naselij beležimo v obdobju 1991–2007 rast števila prebivalstva. V skupini naselij s pretežno pozitivnimi kazalci demografskega razvoja so tri centralna naselja, Podlehnik, Zgornji Leskovec in Zavrč ter nekaj večjih naselij, v katerih se je razmeroma ugoden demografski razvoj uveljavil zaradi bližine centralnega naselja in prometne dostopnosti. V zaledju Podlehnika se prebivalstveno razvijata naselji Zakl in Dežno, v bližini Zavrča Goričak, medtem ko na razvoj Vareje in Dravinjskega Vrha vpliva bližina Vidma. Prometna dostopnost je spodbudila razvoj naselja Kozminci v občini Podlehnik in naselij Drenovec, Turški Vrh in Pestike v občini Zavrč. K rasti števila prebivalcev v Velikem Vrhu je konec preteklega stoletja prispevalo priseljevanje lastnikov počitniških hiš.

V skupini **demografsko razvijajočih se naselij**, ki se v večini nahajajo v vzhodni polovici Haloz, je konec leta 2007 živel 2.980 prebivalcev. Naselja kažejo stabilen demografski, socialni in ekonomski razvoj, nekoliko zaskrbljuje le visok starostni indeks v Zavrču, Dolanah, Dravinjskem Vrhu, Podlehniku in Sovičah, ki je posledica depopulacije. Pričakovati je, da se bodo naselja prve in druge skupine s priseljevanjem prebivalcev iz drugih delov Haloz hitreje modernizirala ter gospodarsko in socialno preoblikovala.

Med **demografsko nestabilna naselja** uvrščamo 21 naselij, kjer je leta 2007 živel 3218 prebivalcev. Negativni demografski razvoj se prvenstveno kaže v zmanjševanju števila prebivalcev v obdobju 1991–2007, razen v nekaterih manjših naseljih ter v relativno visokem starostnem indeksu v letu 2007. V tej skupini je tudi centralno naselje Žetale, za katero je bila v drugi polovici preteklega stoletja značilna močna depopulacija, po letu 1991 pa beležimo razmeroma stabilno rast števila prebivalcev. Žetale so bile vse do leta 1981 največje haloško naselje, danes pa so za Cirkulanami drugo največje centralno naselje in največje naselje po površini poselitve, ki obsega več kot 1250 ha. Za Žetale je značilna neenakomerna socialna, gospodarska, funkcijska in morfološka zgradba. Podatki o selitvenem in naravnem prirastu napovedujejo, da se bodo tudi v prihodnje v večini naselij tretje skupine slabšale demografske razmere. Znake stagnacije ali postopnega oživljanja zasledimo le v naseljih Gradišča, Mala Varnica, Soviče, Spodnji Leskovec in Žetale.

V **demografsko ogroženih naseljih**, ki imajo izrazito negativne kazalce demografskega razvoja se je v drugi polovici preteklega stoletja močno zmanjšalo število prebivalcev. Njihova skupna značilnost

Slika 4: Tipologija naselij v Halozah na temelju demografskega razvoja.

sta še visok starostni indeks in nizka izobrazbena sestava. V skupino uvrščamo 35 naselij, v katerih je leta 2007 živelo 4.003 prebivalcev. V demografsko nestabilnih in ogroženih naseljih, teh je 56 ali 72 %, je leta 2007 živelo skoraj 61 % prebivalcev, kar govori, da se z demografskimi problemi sooča večina naselij.

Med demografsko ogroženimi naselji prevladujejo majhna in srednje velika naselja, saj se je v večini naselij v obdobju 1948–2007 število prebivalcev več kot prepolovilo. V Sitežu se je število prebivalcev zmanjšalo za 82 %. V naselju, kjer danes živi 46 ljudi, jih je bilo leta 1948 še 254. V Gruškovje je bilo sredi preteklega stoletja 640 prebivalcev, v letu 2007 le 169. Največ ljudi, 261, je leta 2007 živelo v Kočicah, najmanj, 19, pa v Berinjaku. Večina naselij leži na gričevju, v obmejnem ali na težko dostopnem območju, kar je pglavitni razlog negativnih demografskih procesov. Za razliko od ostalih naselij imajo demografsko ogrožena naselja v povprečju višji delež kmečkih gospodinjestev. Giblje se od 15,8 % v Skrbljah do 54,8 % v Trdobojcih. Prevladujejo starejša kmečka gospodinjstva, ki ohranjajo tradicionalno pridelavo za lastne potrebe. Samooskrbno kmetijstvo, pomanjkanje delovnih mest izven kmetijstva, številni socialni problemi in slaba infrastruktura kažejo na razmeroma nizko raven rabe gospodarskih in demografskih potencialov. Zaradi hitrega staranja prebivalcev zasledimo napredujočo deagrarizacijo, posledica česar je zaraščanje kmetijskih površin in spreminjanje lastniške zgradbe. Pričakujemo, da se bodo v prihodnje v večini obravnavanih naselij slabšale prebivalstvene in gospodarske razmere, kar bo povečevalo njihovo zaostajanje za ostalimi območji v Halozah in v regiji.

S pomočjo klasifikacije naselij na podlagi demografskega razvoja smo ugotovili, da je v Halozah šest območij s kazalci pretežno pozitivnega demografskega razvoja, ki skupaj s centralnimi naselji Zavrc, Cirkulane, Zgornji Leskovec, Podlehnik, Breg–Majšperk in Makole predstavljajo lokalna razvojna jedra. Med večja območja s pozitivnim demografskim razvojem uvrščamo naselja v občinah Zavrc, Cirkulane in Podlehnik. V to skupino uvrščamo tudi naselje Breg, ki skupaj z Majšperkom in naselji na Savinskem predstavlja največje območje z najgostejšo poselitvijo.

Večina naselij s pozitivnim demografskim razvojem se nahaja v dolinah haloških potokov, na lažje dostopnih območjih ali v bližini centralnih naselij. V naseljih na slabše dostopnih gričevnatih in obmejnih območjih se število prebivalcev zmanjšuje, imajo visok starostni indeks in nizko izobrazbeno sestavo. Ocenjujemo, da bo prihodnji demografski in gospodarski razvoj Haloz dokaj nestabilen, saj se nadaljujejo procesi opuščanja kmetijstva in zaraščanja obdelovalnih površin, zaradi česar se pospešeno slabijo gospodarske razmere.

7 Razvoj prebivalstva in regionalni razvoj

Prihodnost Haloz povezujemo z vprašanjem, ali je najnovejši razvoj prebivalcev primerna podlaga za dolgoročno stabilen in celosten razvoj pokrajine. V zadnjem obdobju so se v nekaterih haloških naseljih bistveno izboljšale demografske razmere, kar lahko prispeva h kakovostnemu razvoju širšega območja. Ob tem je potrebno poznati tudi motiviranost prebivalcev, njihov odnos do življenja v pokrajini ter preučiti razvojne možnosti, razvojne programe in ukrepe, ki jih pripravljajo strokovne ustanove ter sprejemajo državni organi ali lokalne skupnosti. Stališča lokalnega prebivalstva smo preučili s pomočjo anketnega vprašalnika, s katerim smo spomladi 2009 anketirali 105 haloških gospodinjestev. Odnos stroke in politike do vitalnih demografskih in razvojnih vprašanj v pokrajini smo odkrivali v dokumentih posameznih občin ter v dveh razvojnih dokumentih, v Regionalnem razvojnem programu za Podravsko razvojno regijo za obdobje 2007–2013 in v Razvojnem programu za podeželje na območju Haloz v obdobju 2007–2013.

Zastavlja se vprašanje, ali lahko uveljavimo modele in ukrepe ciljno usmerjenega razvoja, s katerimi bomo zagotovili optimalne pogoje za celosten regionalni razvoj demografsko ogrožene pokrajine. Odgovor je nedvomno zapleten, saj je demografski razvoj Haloz rezultat številnih lokalnih dejavnikov ter zunanjih vplivov. Pozitivne demografske spremembe je mogoče uveljaviti le s spodbujanjem gos-

podarskega razvoja ter z dinamično in inovativno rabo lokalnih virov. Takšen pristop je zahteven in dolgotrajen, zato njegovi učinki niso takoj vidni.

8 Prebivalci in možnosti regionalnega razvoja

Z anketiranjem gospodinjstev smo spoznavali odnos prebivalcev do nekaterih razvojnih problemov, ugotavljali, ali domačini poznajo dejavnike notranjega razvoja pokrajine ter odkrivali podjetnost, inovativnost in zaupanje prebivalcev v razvojne ukrepe, skratka preučevali smo tiste notranje vire, na katerih je mogoče zasnovati stabilen razvoj območja.

Anketirana gospodinjstva smo razdelili v tri skupine, in sicer: mešana, kmečka in nekmečka gospodinjstva. V skupino mešanih gospodinjstev smo uvrstili gospodinjstva, ki imajo več kot 1 ha zemljišč in večino dohodka pridobivajo iz nekmetijskih dejavnosti. Nekmečka gospodinjstva pridobivajo dohodek iz nekmetijskih dejavnosti, medtem ko kmečka gospodinjstva skoraj celotni dohodek pridobivajo iz kmetijske ali dopolnilne dejavnosti. Nekateri kazalci, kot so: povprečna starost članov gospodinjstev, število družinskih članov in izobrazbena sestava, so povsem pričakovani. Nekmečka in delno mešana gospodinjstva ter gospodinjstva v centralnih naseljih imajo višji socialno-ekonomski položaj, nižjo povprečno starost članov, manj družinskih članov ter višjo stopnjo izobrazbe, kar kaže na procese modernizacije.

Večina prebivalcev haloških naselij je domačinov, ki živijo v hišah svojih prednikov ali so si bivališča zgradili na podedovanih zemljiščih. Mnogi med njimi tudi niso imeli drugih možnosti, zaradi česar so delo na kmetijah povezovali z zaposlitvijo izven kmetijstva. Priseljevanje prebivalcev iz drugih območij je do nedavna omejevalo pomanjkanje stavbnih zemljišč za novogradnje ter predpisi o zaščiti kmetijskih zemljišč. Nekaj priseljenih družin je v centralnih naseljih in v nekaterih drugih naseljih, kamor so se stalno naselili pretežno lastniki počitniških bivališč. Dobrih 18 % anketiranih gospodinjstev živi v Halozah zaradi bližine delovnega mesta in nekaj več kot 12 % zaradi ugodnega nakupa gradbene parcele. Med najpomembnejše prednosti bivanja v pokrajini domačini uvrščajo lepoto naravne in kulturne krajine, ki je eden izmed pomembnih razvojnih dejavnikov, saj v zadnjem obdobju privlači vse več turistov in obiskovalcev. Med prednosti uvrščajo dobre socialne stike med prebivalci ter možnost kmetijske pridelave, s čimer si zlasti mešana gospodinjstva znižujejo življenjske stroške. Kot pomanjkljivosti, ki otežujejo vsakdanje življenje ali celo spodbujajo odseljevanje, anketirana gospodinjstva navajajo pomanjkanje zaposlitvenih možnosti izven kmetijstva, težje pridelovalne pogoje in neurejeno cestno infrastrukturo.

Kljub razmeroma težkim bivalnim in pridelovalnim pogojem, ki so po mnenju anketiranih tudi najpomembnejši razlog odseljevanja domačinov, bi se ob ponovni izbiri kraja bivanja skoraj 80 % gospodinjstev znova odločilo za Haloze. Čeprav demografski razvoj Haloz od druge polovice preteklega stoletja zaznamuje odseljevanje prebivalcev, govorimo o precejšnji navezanosti domačinov na bivanje v domačem kraju, kar v zadnjem obdobju povezujemo tudi z razvojem in oblikovanjem lokalne identitete. Skoraj 1/3 anketiranih meni, da bodo njihovi otroci ostali doma, le 11 % jih pričakuje, da bodo njihovi nasledniki iskali boljše življenjske in delovne priložnosti izven Haloz. Skoraj 50 % anketiranih kmečkih gospodinjstev napoveduje, da potomci ne bodo nadaljevali tradicije kmetovanja, kar govori o razmerah v haloškem kmetijstvu in posredno o prihodnjem gospodarskem razvoju. Kljub temu prebivalci Haloz med razvojnimi priložnostmi na prvo mesto postavljajo kmetijstvo v povezavi z dopolnilnimi dejavnostmi, sledita turizem in specializirano kmetijstvo. Gospodarskega razvoja Haloz si nikakor ne moremo predstavljati brez kmetijske dejavnosti, ki zagotavlja poseljenost in obdelanost tudi najbolj odročnih območij ter s tem pogoje za uveljavljanje turizma in rekreacije. Navedena problematika je v ospredju razvojnih razmišljanj domačinov, lokalne politike in regijskih strokovnih ustanov, zato prebivalci med najbolj moteče dejavnike razvoja uvrščajo zaraščanje kmetijskih zemljišč, slabe ceste in neurejene prometne povezave ter neustrezen odnos do okolja na različnih ravneh.

Ko domačini razmišljajo o razlogih za nerazvitost, najpogosteje izpostavljajo slabe pridelovalne in življenjske pogoje ter opozarjajo na pretekli in sedanjí gospodarski in socialni razvoj v regiji in drža-

vi, ki s svojimi negativnimi posledicami obremenjuje razvoj. Čeprav ni mogoče oporekati stališču, da nazadovanje haloškega kmetijstva, zlasti vinogradništva, ki se v zadnjem obdobju vidno stopnjuje, poleg neugodnih naravnih pogojev pospešujejo slabe razmere v slovenskem kmetijstvu, se zastavljajo vprašanja o ustreznih rabi lokalnih razvojnih potencialov ter o motiviranosti in podjetnosti prebivalstva za načrtovanje in uresničevanje lastnega razvoja. Nazadovanje kmetijstva in pospešeno zaraščanje kmetijskih zemljišč sta izjemno kompleksna procesa, ki sta posledica številnih zunanjih in lokalnih dejavnikov. Med slednje uvrščamo depopulacijo, pomanjkanje znanja, nepovezanost pridelovalcev, nemotiviranost kmetovalcev za uveljavljanje novosti in sprememb ter mnoge druge. Prebivalci prisegajo na zunanje razvojne spodbude. Na prvo mesto postavljajo državne in evropske finančne vire, sledi prilagajanje zakonodaje razvojnim potrebam nerazvitih območij in šele na tretjem mestu je potreba po znanju in večji motiviranosti lokalnih prebivalcev za razvojne spremembe. Tudi zaradi takšnih stališč se lokalne inovativne in podjetniške pobude zelo počasi ali sploh ne uveljavljajo.

Anketa kaže zmerni optimizem haloškega prebivalstva glede trajnostne rabe lokalnih razvojnih potencialov ter uveljavljanja socialnega in gospodarskega razvoja. Na podlagi lokalnih virov pokrajina ne more zagotoviti preživetja za svoje prebivalce, zaradi česar jih večina meni, da so Haloze gospodarsko pasivno območje, ki se bodo z velikimi težavami otrese nerazvitosti.

9 Programi regionalnega razvoja

Razvoj podeželskih območij, ki pretežno izhaja iz raznovrstnih notranjih dejavnikov, je v veliki meri odvisen od gospodarskih in socialnih povezav ter sodelovanja v regiji, predvsem pa od vplivne moči mest in razvojnih središč, zato je eden pomembnejših ukrepov lokalne razvojne politike iskanje stikov in povezav s širšim gospodarskim okoljem. Nikakor ni mogoče pričakovati, da bodo Haloze, območje s skromnim gospodarskim kapitalom ter z velikimi razvojnimi zaostanki, samoniklo razvile vse gospodarske in demografske potenciale. Čeprav se morajo lokalni nosilci razvojnih ukrepov v gospodarsko in socialno degradiranem podeželskem okolju zavedati vplivov globalnih političnih in gospodarskih razmer, lahko s sistematičnim utrjevanjem človeškega in družbenega kapitala ter s spodbujanjem inovativnosti in povezovanja, ustvarimo kakovostne pogoje za postopno revitalizacijo in pospešen razvoj. Govorimo o utrjevanju elementov ustvarjalnega, razvojno usmerjenega okolja, ki ga je na podeželju, kjer primanjkuje kritične mase izobraženega prebivalstva, težje vzpostaviti (Bole, Ravbar 2007, 22). Poleg znanja in izobrazbe lokalnega prebivalstva, ki predstavljata jedro človeškega kapitala, uvrščamo med kazalce ustvarjalnega okolja na podeželju tudi elemente družbenega kapitala, vključnost prebivalstva v nevladne organizacije, sodelovanje prebivalcev v razvojnih programih in ukrepih, delovanje zavodov in ustanov, povezovanje med nosilci razvoja, ustanovami in prebivalci ter tudi nekatere ekonomske kategorije, kot so sredstva, ki jih lokalne skupnosti namenjajo za krepitev človeških potencialov, za kulturne dejavnosti ter za delovanje društev.

V nadaljevanju raziskave smo ugotavljali, kako Regionalni razvojni program za Podravje in Program razvoja podeželja na območju Haloz s predlaganimi usmeritvami in ukrepi obravnavata demografske in socialne probleme in, v kolikšni meri zagotavljata primerno strokovno okolje za razvoj prebivalcev in družbenega kapitala v Halozah.

Regionalni razvojni program je temeljni programski dokument na regionalni ravni, ki opredeljuje razvojne prednosti regije, določa razvojne prioritete regije in vsebuje finančno ovrednotene programe spodbujanja razvoja v razvojni regiji (Regionalni razvojni program ... 2007, 3). Zakonsko podlago za pripravo programa predstavljata Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja (ULRS št. 60/99 in 56/03) ter Uredba vlade o regionalnih programih, ki predpisujeta vsebino, strukturo, postopek priprave, in izvedbe ter način spremljanja in vrednotenja učinkov regionalnega razvojnega programa.

Podravje uvrščamo med največje slovenske regije, kjer živi okrog 320.000 prebivalcev in obsega dobro desetino državnega ozemlja. Poleg pestre geografske zgradbe se v regiji med posameznimi območji kaže-

jo precejšnje razlike v ekonomskem in socialnem razvoju. V strateškem delu razvojnega programa so sicer prikazane splošne značilnosti celotne regije in izpostavljeni temeljni razvojni problemi, vendar razlike med pokrajinskimi enotami in njihove razvojne posebnosti niso podrobneje analizirane. Programski del dokumenta ne vsebuje podrobnih ukrepov, s pomočjo katerih bi postopno in sistematično odpravljali razvojne pomanjkljivosti in utrjevali človeške in druge vire v degradiranih območjih regije. Načrtovalci regionalnega razvoja so številne strateške cilje združili v tri razvojne prioritete, ki poudarjajo povezanost, uspešnost in prepoznavnost regije, podjetnost, konkurenčnost in znanje za hitrejši razvoj ter enakomeren in trajnostni razvoj.

Največ projektov in skoraj 58 % vseh sredstev za izvajanje razvojnih programov v obdobju 2007–2013 v celotnem Podravju je predvidenih za spodbujanje podjetnosti, konkurenčnosti in znanja za hitrejši razvoj. Podroben pregled predlaganih projektov odkrije, da je za razvoj človeških in družbenih potencialov, ki vključujejo programe spodbujanja razvojnih partnerstev, krepitev človeškega kapitala v gospodarstvu, povečevanje zaposljivosti, dopolnilno izobraževanje na podeželju, osveščanje in izobraževanje prebivalcev za trajnostni razvoj, ohranjanje in razvoj identitete in druge oblike dela z ljudmi, predvidenih le dobre 4 % sredstev. V območnem razvojnem programu za Spodnje Podravje je za projekte, ki spodbujajo razvoj človeških virov, vključno z investicijami v kulturno, športno in družbeno infrastrukturo, predvidenih 7,6 % sredstev. Skoraj 70 % sredstev je predvidenih za izgradnjo in obnovo cest, kar kaže na slabe razmere na področju infrastrukture in govori o razvojnih prioritetah v občinah.

Velik pomen za razvoj podeželskih območij v obdobju 2007–2013 predstavljajo programi razvoja podeželja. Izhodišče za pripravo evropskih in nacionalnih programov razvoja podeželja predstavlja Uredba sveta (ES) o podpori razvoja podeželja iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (Uredba ... št. 1698/2005). Na podlagi nacionalnih dokumentov so za manjša podeželska območja izdelani razvojni programi podeželja in lokalne razvojne strategije, v katerih so izpostavljeni ključni razvojni problemi ter sprejeti ukrepi in programi za uresničevanje strateških ciljev podeželskih skupnosti. Regijski razvojni programi podeželja in lokalne razvojne strategije pretežno uresničujejo 4. os programa razvoja podeželja, ki zajema pobudo Leader in je namenjena uresničevanju lokalnih razvojnih strategij, izvanjanju projektov in razvojnih pobud, vzpostavitvi delovanja lokalnih partnerstev in lokalnih akcijskih skupin ter usposabljanju in motiviranju podeželskega prebivalstva.

Program razvoja podeželja za Haloze v obdobju 2007–2013 povezuje razvojna prizadevanja lokalnih skupnosti in spodbuja zavedanje, da so prebivalci pomemben dejavnik celostnega in trajnostnega razvoja. V analitičnem delu programa so predstavljene nekatere splošne značilnosti dosedanjega demografskega, gospodarskega in prostorskega razvoja. Program ne vsebuje kritične analize razvojnih procesov, saj je prvenstveno namenjen, odkrivanju, prepoznavanju in uresničevanju razvojnih pobud, temveč povzema razvojne načrte lokalnih skupnosti ter gospodarskih in negospodarskih dejavnosti, zato je izrazito akcijsko zasnovan in sledi kratkoročnim ciljem. Predlaganih je več kot 200 izvedbenih projektov, katerih cilj je postopno odpravljanje slabosti in pomanjkljivosti na različnejših področjih socialno-ekonomskega razvoja ter izboljšanje kakovosti bivanja.

Med najbolj izrazite slabosti razvoja človeških in družbenih potencialov v Halozah program uvršča pomanjkanje znanja na vseh ravneh, pomanjkanje podjetniške usmerjenosti ter slabe povezave med prebivalci, ustanovami in gospodarskimi subjekti. Na podlagi teh ugotovitev načrtovalci programa opozarjajo, da je uvajanje novih znanj in novih tehnologij pri rabi naravnih virov ključna priložnost za doseganje uravnoteženega in dolgoročno stabilnega razvoja. Razvoj človeških in družbenih virov je tudi osrednja vsebina razvojne vizije, v kateri je poudarek na vseživljenjskem učenju, medsebojnem povezanju, sodelovanju in inovativnosti. Žal se navedena izhodišča ne potrjujejo v programu izvedbenih projektih, med katerimi ni nobenega projekta, ciljno usmerjenega v krepitev znanja in usposobljenosti lokalnega prebivalstva. Skoraj četrtina vseh projektov je namenjenih utrjevanju družbenih elementov v pokrajini. Govorimo o projektih, kot so npr. postavitve tematskih poti, ohranjanje kulturne in naravne dediščine ter o projektih, ki spodbujajo delovanje društev ter izboljšujejo kakovost bivanja.

10 Izvajanje programov razvoja podeželja

Eno izmed najpomembnejših načel razvoja podeželja je aktivno vključevanje lokalnega prebivalstva v načrtovanje in izvajanje programov razvoja. Program razvoja podeželja za obdobje 2007–2013 na različnih ravneh spodbuja usposabljanje in motiviranje podeželskega prebivalstva za uspešno uresničevanje razvojnih pobud ter v okviru programa Leader zagotavlja finančne vire za izvajanje projektov ter povezovanje prebivalcev v različne organizacijske oblike. Od leta 2007 deluje v Halozah lokalna akcijska skupina, ki povezuje vse občine na območju Haloz, razen občine Makole, številna društva, gospodarske družbe in obrtnike. Povezovanje omogoča prebivalcem, občinam in ostalim uspešen dostop do sredstev za razvoj podeželja ter je hkrati dobra osnova za dolgoročno gospodarsko in socialno revitalizacijo območja. Na ta način se nedvomno krepi zavedanje, da lahko prebivalci sami največ prispevajo k regionalnemu razvoju.

V nadaljevanju smo preučili izvajanje projektov Leader na območju Haloz v letih 2008 in 2009. Čeprav z vrednotenjem projektov, ki so jih prebivalci Haloz, občine, podjetniki in kmetovalci želeli uresničiti v letih 2008 in 2009, ni mogoče sklepati o uspešnosti razvojnih procesov, se vendarle kažejo nekatere skupne značilnosti in razvojni trendi. Največ projektov je bilo iz občin v vzhodnih Halozah, v katerih so po letu 1991 razmeroma ugodni kazalci demografskega in gospodarskega razvoja, kar govori o motiviranost prebivalcev za uresničevanje sprememb. V občini Cirkulane je bilo predlaganih 7,5 in občini Zavrč 5,9 projektov na 1000 prebivalcev, medtem ko je bilo v občini Majšperk le 0,7 projektov na 1000 prebivalcev. V letih 2008 in 2009 so društva, občine, kmetje, podjetja in posamezniki na območju Haloz pripravili 58 manjših projektov za razvoj podeželja, od tega jih je bilo potrjenih 28. Kar 43 % projektov so pripravila društva in skoraj 26 % občine (Medmrežje 1).

V Halozah je močno razvita društvena dejavnost, saj je leta 2008 samo na področju kulture delovalo 15 društev z več kot 700 aktivnimi člani (Petrovič 2008, 118). Ocenjujemo, da je bilo v izvajanje projektov razvoja podeželja na območju Haloz v posameznem letu aktivno vključenih okrog 150 ljudi, posredni cenov več kot 250 članov društev, strokovnih delavcev občinskih uprav, podjetnikov in kmetovalcev, kar kaže, da je izvajanje tovrstnih aktivnosti nadvse pomemben ukrep za spodbujanje in razvoj človeških potencialov. Posredno so projekti v letih 2008 in 2009 vplivali na kakovost življenja domačinov ter na obseg in kakovost opravljenih storitev za obiskovalce.

V predlaganih projektih prevladujejo predlogi za spodbujanje turizma in širitev turistične ponudbe ter projekti, namenjeni razvoju kmetijstva in podjetništva. V ospredju so manjša vlaganja v obnovo prostorov, za nakup opreme, za izvajanje promocije in prireditve. V letih 2008 in 2009 ni bilo predvidenih projektov za izobraževanje in usposabljanje prebivalcev. Številni projekti so vključevali pobude za urejanje in celostno rabo naravnih in družbenih vrednot, ki utrjujejo identiteto območja in so pomembna razvojna priložnost. Tovrstna pričakovanja načrtovalcev razvoja bodo morala biti v prihodnje podprta z ukrepi za spodbujanje in usposabljanje prebivalcev, zlasti mladih, kar je pomembno zagotovilo za kakovostno in trajnostno rabo naravnih in družbenih potencialov.

11 Sklep

Tudi po letu 1991 se v Halozah odvija dinamičen demografski razvoj. V obdobju 1991–2007 se je število prebivalcev zmanjšalo za več kot 4 %, vendar se je v nekaterih območjih zaradi pozitivnih selitvenih gibanj število prebivalcev povečalo. Haloze nedvomno postajajo tudi prostor priseljevanja, čeprav je naravni prirast v pretežnem delu pokrajine negativen. V obdobju 2002–2007 se skupno število prebivalcev povečuje v občinah Zavrč in Cirkulane, v občini Zavrč znaša povprečna letna rast 7,5 ljudi na 1000 prebivalcev, medtem ko se v občinah Podlehnik in Žetale ter v haloških naseljih občin Majšperk in Makole število prebivalcev nadalje zmanjšuje, najbolj v Majšperku, za 3,4 ljudi na 1000 prebivalcev. V Halozah se nadaljuje zmanjševanje števila prebivalcev, vendar je le-to v primerjavi s predhodnimi obdobji nekoliko manjše.

Na povečano priseljevanje v pokrajino vplivajo nizke cene nepremičnin, izboljšane razmere na področju infrastrukture in nedvomno tudi številni socialni razlogi, zaradi katerih se prebivalci iz urbanih središč selijo na podeželje. Ocenjujemo, da se je po uveljavitvi nove lokalne samouprave bistveno izboljšala kakovost življenja v pokrajini, s čimer se postopno odpravljajo razlike med haloškim podeželjem in urbani območji v regiji. S priseljevanjem prebivalcev se bodo sčasoma izboljšale tudi demografske razmere v pokrajini, zagotovo izobrazbena in dejavnostna sestava, dolgoročno pa starostna sestava in socialna zgradba gospodinjstev. Med priseljenimi prevladujejo lastniki počitniških bivališč in starejši prebivalci, zato se v prihodnje v pretežnem delu pokrajine verjetno ne bo povečevalo število prebivalcev. Prav tako ni mogoče pričakovati, da bo najnovejši demografski razvoj preprečil negativne okoljske procese ter zaraščanje kmetijskih zemljišč in degradacijo kulturne krajine.

Za Haloze je značilen izrazito neenakomeren demografski razvoj, katerega rezultat je oblikovanje območij z zmerno koncentracijo poselitve v centralnih naseljih in v zaledju centralnih naselij Zavrč, Cirkulane, Videm, Podlehnik, Breg oz. Majšperk ter na drugi strani praznjenje in gospodarsko nazadovanje naselij, ki ležijo v obmejnem pasu in na teže dostopnem gričevju. Posledice spreminjanja demografskih razmer in poselitve se kažejo tudi v gospodarskem, socialnem in funkcijskem preoblikovanju naselij, ki postopno oblikujejo novo identiteto. Ta se ne odraža zgolj v modernizaciji in spremenjeni morfologiji naselij, temveč v novi socialni in ekonomski zgradbi. Mnoga haloška naselja postajajo spalna naselja za prebivalce, zaposlene v regijskih zaposlitvenih središčih, zaradi česar se zmanjšuje njihova ekonomska in funkcijska povezanost z okoljem.

12 Viri in literatura

- Barbič, A., 1991: Prihodnost slovenskega podeželja. Novo mesto.
- Benkovič, M., 2002: Idrijsko hribovje kot primer demografsko ogroženega območja. Dela 17. Ljubljana.
- Bračič, V., 1989: Haloze v zadnjih desetletjih. Dela 6. Ljubljana.
- Bračič, V., 1967: Vinorodne Haloze. Maribor.
- Bračič, V., 1982: Gozdnate Haloze. Maribor.
- Kerbler - Kefo, B., 2006: Demografski potencial hribovskih kmetij na Dravskem Pohorju. Dela 25. Ljubljana.
- Korošec, V., 2008: Raznolikost razvojnih priložnosti na območju Haloz. Haloze – pokrajina, ljudje in vino. Ptuj.
- Medmrežje 1: http://www.halo.si/las_haloze, 15. 5. 2010.
- Natek, M., 1996: Temeljne sestavine rasti števila prebivalstva v obdobju 1961–1995. Spodnje Podravje – možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. Ljubljana.
- Petrovič, N., 2008: Raznolikost razvojnih priložnosti na območju Haloz. Haloze – pokrajina, ljudje in vino. Ptuj.
- Program razvoja podeželja za Haloze v obdobju 2007–2013, 2006, Cirkulane.
- Popis prebivalcev, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v letu 1991.
- Popis kmetijskih gospodarstev leta 2000.
- Popis prebivalcev, gospodinjstev in stanovanj v letu 2002.
- Ravbar, M., 2006: Slovensko podeželje na preizkušnji. Dela 25. Ljubljana.
- Ravbar M., Bole D., 2007: Geografski vidiki ustvarjalnosti. Georitem 6. Ljubljana.
- Regionalni razvojni program za Podravsko razvojno regijo 2007–2013, 2007. Maribor.

13 Summary: Demographical opportunities of Haloze after 1991 and possibilities of regional development

(translated by Irena Posavec)

In the second half of the previous century Haloze like many other hilly parts of Slovenia were struck by great depopulation. The consequences are seen in the social, economic and environmental retrogression. Even today the population in this region is decreasing but much slower than before. After 1981 the number of villagers has fallen for 12% while between 1948–1981 for nearly 31 %. The rate of depopulation in different areas of the region varies. At first considerable differences appeared from east to west of Haloze upon which we were warned by Bračič (1982, 114). Recently the differences are appearing among central, valley and easily accessible settlements as well as villages on mountain ridge or near the borderline of regions. In this research study demographic typology of settlements has been worked out on following indexes: the increase of population between 1991–2007, the age index in 2007, population with middle, higher and high level of education in 2002, employment vacancies compared to active population of the settlements in 2007 and part of rural housekeeping in the year 2000.

Haloze settlements are divided into 4 groups: demographically stable, demographically developing, demographically unstable settlements and demographically threatened settlements. The majority of settlements with indexes of positive demographic development appears to be in the valleys of Haloze creeks, easily accessible areas and the vicinity of central settlements. In the hilly parts settlements as well as near the borderline of regions the population is still falling, the age index is high and the level of education low.

Lately Haloze are becoming more popular for settling down while the natural increase is mainly negative through most of the regions therefore the rate of increase in population is still minimum regardless the newly arrived settlers. Due to new resident population demographic conditions in the region will improve in time, the level of education will certainly raise, activities will improve and in long term age index as well as social structure of housekeeping will get higher. Among new dwellers elderly people and owners of holiday homes prevail thus the increase in population is not expected. Likewise we do not expect that the new demographic development will prevent negative impact on environmental processes of overgrowing farmland or degradation of landscape.

